

Näköala kielen olemukseen

RAIMO ANTTILA *Analogy. Trends in Linguistics, State-of-the-Art Reports*, 10. Mouton, The Hague 1977.

Raimo Anttilan kirja antaa enemmän kuin nimi lupaa. Segmentointeihin tai toisinkirjoitussääntöihin harjaantunut kielitieteilijä tuntee analogian vain antiikin virkaveljien kiistanaiheena tai nuogrammaattisena äänneläkien tilkkeenä, mutta Anttila etenee koko rintamalla niin synkroniassa kuin diakroniassakin esittäen oman vastauksensa kysymykseen »mitä kieli on?». Kirja on varmasti piristävää luettavaa niille strukturalismiin ja generativismiin tuskastuneille yksittäiskielten kieliooppien tutkijoille, jotka ovat yhä uudelleen joutuneet toteamaan, kuinka paradigma on morfeemeja primaarimpi tai kuinka niin sanottu pintarakenne on ainoa tukeva lähtökohta. Nyt yleisellä kielitieteellä alkaa taas olla jotakin annettavaa heillekin.

Heti kirjan alussa nimetään generativismi päävastustajaksi: se on ollut näennäisvallankumous ja jopa »pitkä askel taaksepäin». Neljännessä luvussa puolestaan osoitetaan, kuinka generatiivinen notaatio hämärtää, ilmiselvät kieliopin ja kielihistorian säännönmukaisuudet, korvaa ne »paperitempuilla» ja väittää tätä selitykseksi. Suunnan uudemmat kehitykset merkitsevät itse asiassa paluuta klas-

sisen kielitieteen ajatuksiin, nyt vain formaalin kielen pukuun ahdettuina. Tämä kirjan poleemisin osa ei tunnu aivan niin olennaiselta Euroopasta katsoen, sillä generatiivinen transformaatiokielioppi ei ole täällä monessakaan maassa ehtinyt nousta sellaiseksi tyranniksi kuin Yhdysvalloissa. Esimerkiksi Neuvostoliiton kielitieteessä se tuntuu jääneen lyhyeksi episodiksi. Anttilan antigenerativismi tuntuu liioitellulta myös sikäli, että hän keskittyy etupäässä morfologiaan; chomskylaiset olisi toki lyötävä kotikentällä eli syntaksissa, mikä ei olisi aivan niin helppoa.

Analogy pyrkii jonkinlaiseen vastarintaliikkeen historiaan, katsaukseen siihen tutkimukseen, joka pitää tervettä perinnettä hengissä formalismivimman aikana. Suuri osa »epägenerativismista» tuntuu kuin tuntuikin yhdistyvän analogiatutkimuksen kokonaisuudeksi, johon olisi likipitään mahdoton saada vastaavaa yleisnäkemystä ilman tätä kirjaa. Suunnan oppi-isiä ovat Edward Sapir ja Henning Andersen, mutta myös esimerkiksi Eugenio Coseriu ja osin Hermann Paulkin. Yhtenäisen linjan havaitseminen hyvin erilaisten kielitieteilijöiden työssä on vaatinut syvällistä perehtymistä eri teorioihin. Anttilan mielestä monet kielitieteilijät käyttävät analogiaa sitä nimeltä mainitsematta.

Ensimmäisessä luvussa esitellään tämän kielenkäsityksen kulmakivet: semioottinen jako ikoneihin, indekseihin ja symboleihin Anttilan aikaisemmista tois-

tä¹ tutun linjan mukaisesti, abduktiivinen päättely sekä samankaltaisuuden perustuva analogian käsite, joka on taustalla kielen oppimisessa (ja sosialisatiossa yleensäkin), kielen muutoksessa ja kielen analysoinnissa. Säännöt, piirteet ja paradigmat ovat vain tapoja esittää tyyppiä $A : B = C : D$ olevat suhteet, joista yksilöiden kieliopit rakentuvat vapaasti, sosiaalisen kontrollin asettamissa rajoissa. Puhuessamme käytämme aivoissa risteileviä analogioiden verkostoa.

Toinen luku luonnostelee tähän perustuvaa synkronista mallia. Kielellä on oma säännöllisyytensä, joskin kieliooppi »vuotaa» eikä ihannetilaa »yhdedellä merkityksellä yksi muoto» koskaan täysin saavuteta. Yleisimmässä sanastossa on muotoopillista epäsäännöllisyyttä, joka selittyy kommunikaation redundanssitarpeen tyydyttämiseksi. Mutta koska redundanssilakin siis on funktionsa, analyysin ei tule pyrkiä niputtamaan syrjään eemisen yksikön allomuotoja — niillä on näet oma indeksitehtävänsä. Segmentointiongelmat ovat epäadekvaatin kuvaustavan tulosta; kunkin yksikön ja sen distribuution lisäksi on otettava huomioon kenttä, johon ne kuuluvat, risteilevien keskinäisuuhteiden verkosto, jossa kaikenlaiset päällekkäisyydet ovat normaali ilmiö. Kokonaisuus on enemmän kuin osiensä summa, eikä sitä koossa pitävien samankaltaisuussuhteiden tarvitse olla identtisyysuhteita.

Identtisyiden höllentäminen samankaltaisuudeksi saa tukea esimerkiksi Wittgensteinin kielifilosofian perheyhtäläisyyskäsitteestä, mutta yleisenä teoreettisena perustana on hahmopsykologia. Analogioiden pohjana oleva samankaltaisuuden havaitseminen sisältyy jo itse psykologisiin havaintoprosesseihin, ja se on ihmisen koko ajattelun keskeinen tekijä. Anttila kannattaa »hahmolvingistiikkaa»². Kieli-

tieteen historian valossa kieliteorian sitominen tiettyyn psykologian suuntaukseen saattaa näyttää vanhan virheen toistamiselta, mutta on myönnettävä, että Anttilan kielenkäsitukseen psykologia liittyy paljon elimellisemmin kuin moneen aikaisempaan teoriaan. Ajateltakoon vain generativismin vanhaa ongelmaa kuvauksen suhteesta psykologiseen todellisuuteen: onko kuvauksen ja aivoprosessien isomorfismi mahdollista, onko se toivotavaa tai jopa välttämätöntä? Anttilalla ei tällaista erillistä komponenttia voida osoittaa, ontologia on selvä alusta alkaen. Tärkeämpää kuin ilmauksen kielitieteellinen analyysi on se, miten *k i e l e n p u h u j a* asian hahmottaa. Mahdollisesti generativismin järjestämä formaalin ja psykologisen lähestymistavan pakkoavoliitto on nyt lopullisesti hajoamassa — »hahmolvingistiikka» saa psykologian, Montague-kieliooppi ja vastaavat lähestymistavat kehittelevät puolestaan vahvaa muodollista käsiteanalyysiä. (Ja ehkä josain on jo idullaan taas uusi synteesi?)

Analogy-teoksen eräänä johtoajatukse-
na on dynamiikka, onhan hahmopsykologinen samankaltaisuus nimenomaan aktiivista, havaintoihin sisältyvää samankaltaisuutta. Staattinen strukturalismi on korvattava dynaamisella, *m u u t t u m i n e n* ja tietty määrä epätäsmällisyyttä sisältyvät kieleen yhtä lailla kuin *o l e m i n e n*. Coseriuun mukaan kieli ei koostu rakenteesta ja muuttumisesta, vaan muuttuvasta rakenteesta. Synkronian ja diakronian suhde ei siis ole saussurelaisen yksinkertainen; juuri kielenmuutoksessa tulee ilmi, miten paljon analogia (ja miten vähän generativismi) pystyy *s e l i t t ä m ä ä n* kieltä.

Kirjansa kolmannessa luvussa Anttila selvittelee juuri näitä kielihistorian ongelmia, joihin hän vielä palaa viidennessä

¹ Esim. An introduction to historical and comparative linguistics. Macmillan, New York 1972.

² »Dynamic fields and linguistic structure: A proposal for a Gestalt linguistics.» Die Sprache 23, 1 (1977), s. 1–10.

luvussa Drift. Muuttuminen on synkronisiin tiloihin verrattuna primaaria, ja sitä hallitsee teleologia, eivät kausaalisuhteet. Kieli pyrkii johonkin, kielen puhujat pyrkivät johonkin. Kehityssarjojen ja »virtausten» teleologiaa on pyrkimys ikonisuuteen ja systeemin muodostumiseen. Jokin ominaisuus voi analogian välityksellä tarttua yksiköstä toiseen ja tulla kielessä yhä yleisemmäksi. Myös tunnusmerkkisyys ja frekvenssi ovat ohjailevia osatekijöitä.

Kirjan lopussa on laaja lähdeluettelo, joka on kaksiosainen ja hieman hankalakäyttöinen.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että analogian käsite voisi hedelmöittää monia kielentutkimuksen aloja. Erityisen mielenkiintoinen on sen kahtalainen luonne: Toisaalta se ilmenee *assosiaatio*ssa, siinä, miten yksiköitä on totuttu ajattelemaan toistensa yhteydessä; kyse on tavasta, deduktiivisesta ajattelusta. Puhunta syntyy kielestä deduktion kautta. Toisaalta analogia voi ilmetä *bisossiaatio*na, jossa havaitaan uusia samankaltaisuuksia, yhdistetään ennen erillään olleita yksikköjä. Tämä on abduktiivista ja aktiivista siirtymistä puhunnasta kieleen, kielen oppimisen ja kreatiivisuuden perusta. On tärkeää huomata, että Anttila ei esitä tätä jakoa synkronian ja diakronian jakoon yhtyväksi. Abduktio-käsitteellä on tietysti vahva selitysvaima kielihistoriassa, mutta deduktio on muutoksessakin sen välttämätön pari.

Uskoisin, että suomalaisetkin kielitieteilijät ryhtyvät mielellään kehittämään Anttilan ajatuksia. Eräät fennougristikassassa esiintyneet fonemisointiongelmiin hahmoteoreettiset ratkaisut tai vaikkapa Virittäjän vuoden 1976 ensimmäisen vihon eräät artikkelit osoittavat, että tämän-suuntaista perinnettä on meillä jo olemassa. Analogy-teoksen ennakkoluulottoman kokonaisvaltainen näkemys kielestä vahvistaa tämän suuntauksen teoreettista pohjaa.

Jouko Lindstedt